

MAKTAB O'QUVCHILARIDA IJTIMOY FAOLLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Egamqulova Sevara Sulton qizi

Jizzax viloyati Zomin tumani MMTB

ga qarashli 21-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktab o'quvchilarida ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirishning psixologik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Unda ijtimoiy faollikning shaxs rivojlanishidagi o'rni, unga ta'sir etuvchi psixologik omillar, pedagogik yondashuvlar hamda maktab psixologi, pedagog va ota-onalar hamkorligining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarda tashabbuskorlik, mas'uliyat, muloqot madaniyati va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali usullari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy faollik, psixologik xususiyatlar, o'quvchi, shaxs rivojlanishi, kommunikativ kompetensiya, motivatsiya, jamoaviy faoliyat, maktab psixologi, pedagogik yondashuv, ijtimoiy moslashuv.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri nafaqat bilimli, balki ijtimoiy faol, tashabbuskor va mas'uliyatli shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ijtimoiy faollik o'quvchilarning jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qila olishi va jamoa bilan samarali hamkorlik qilishi uchun muhim psixologik sifat hisoblanadi. Shu bois maktab davridayoq o'quvchilarda ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirishning psixologik xususiyatlarini o'rganish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Ijtimoiy faollik shaxsning ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishi, tashabbus ko'rsatishi, mas'uliyatni his qilishi va jamiyat manfaatlariga daxldorlik tuyg'usiga ega bo'lishini ifodalaydi. Ushbu sifatlarning shakllanishida o'quvchining yoshi, psixologik rivojlanish darajasi, motivatsiyasi, oilaviy tarbiya, maktab muhiti va tengdoshlar bilan munosabatlari muhim rol o'ynaydi. Nazariy jihatdan Lev Vygotsky ta'lim va ijtimoiy muloqot shaxs rivojlanishining asosiy omili ekanligini ta'kidlagan. Albert Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra esa bolalar va o'smirlar ijtimoiy xulq-atvorni kuzatish, taqlid qilish va amaliy tajriba orqali o'zlashtiradilar. Shu sababli maktab muhitida ijobiy namuna va qo'llab-quvvatlovchi psixologik iqlimni yaratish alohida ahamiyatga ega. Ijtimoiy faollikni rivojlantirishda o'quvchilarning muloqot madaniyati, liderlik qobiliyati, jamoada ishlash, empatiya va muammolarni tinch yo'l

bilan hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish muhimdir. Bunda loyiha asosida o'qitish, bahs-munozaralar, treninglar, volontyorlik faoliyati, maktab tadbirlari va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish o'quvchilarning faolligini oshiradi.

Maktab psixologi ijtimoiy faollikni rivojlantirish jarayonida psixologik diagnostika, kommunikativ treninglar, liderlikni rivojlantirish mashg'ulotlari va individual maslahatlar orqali o'quvchilarning shaxsiy salohiyatini qo'llab-quvvatlaydi. Pedagoglar esa dars jarayonida hamkorlikka asoslangan metodlardan foydalanish, o'quvchilarning tashabbuslarini rag'batlantirish va ularni qaror qabul qilish jarayonlariga jalb etish orqali ijtimoiy faollikni rivojlantirishlari mumkin.

Mamlakatimizda to'plangan ilmiy va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning ijtimoiy faolligi tabiiy ravishda emas, balki puxta rejalashtirilgan va izchil tashkil etilgan pedagogik ta'sir natijasida rivojlanadi. Shu sababli yosh avlodga ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish uchun zarur bo'lgan nazariy bilimlar hamda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Psixologiya va pedagogika fanlarida shaxsning ijtimoiy faolligini belgilovchi omillar keng tadqiq etilgan. V. Frankl inson hayotining mazmuni va shaxs qadr-qimmatini uning jamiyat bilan bo'lgan aloqalari orqali namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. T. Parkinson esa shaxsning haqiqiy qadri uning atrofdagi muhit bilan samarali munosabatlari va faol ishtiroki orqali namoyon bo'lishini qayd etadi.

R. Plomin va X. Xermans fikricha, shaxsning barkamol rivojlanishi uch asosiy omil uyg'unligiga tayanadi. Birinchisi — biologik imkoniyatlar bo'lib, bunda temperament va individual xususiyatlar muhim rol o'ynaydi. Ikkinchisi — psixologik imkoniyatlar bo'lib, ular insonning qaror qabul qilishi, muloqot uslubi va ijtimoiy vaziyatlarga moslashuvini belgilaydi. Uchinchi omil esa ijtimoiy-madaniy muhit bo'lib, aynan shu muhit shaxslararo munosabatlarning rivojlanishi va shaxs kamolotiga zamin yaratadi. Mazkur omillar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda ta'sir ko'rsatgandagina shaxsning har tomonlama rivojlanishi ta'minlanadi.

Dj. Kaprara va hamkorlari olib borgan ilmiy izlanishlar ijtimoiy me'yorlarga amal qilish o'zaro hamkorlikni kuchaytirishi, ijobiy munosabatlarni shakllantirishi hamda salbiy xulq-atvorning oldini olishga xizmat qilishini ko'rsatgan. Bunday muhit o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish bilan bir qatorda, tengdoshlari bilan samarali hamkorlik qilishiga ham imkon yaratadi.

G. K. Selevko inson faolligini ikki darajada tavsiflaydi. Birinchi daraja ijro etuvchi faollik bo'lib, bunda shaxs tashqi boshqaruv ta'sirida harakat qiladi. Ikkinchi daraja esa ijodiy va tashabbuskor faollik bo'lib, unda inson faoliyatning bevosita subyekti sifatida mustaqil qarorlar qabul qiladi va yangilik yaratishga intiladi. Shaxsning ijtimoiy faolligini rivojlantirish masalasi ko'plab xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy izlanishlarida o'z aksini topgan. Tadqiqotlarda fuqarolik tarbiyasi,

ijtimoiy mas'uliyat, shaxsni faollashtirish, yoshlarning ma'naviy-ijtimoiy rivojlanishi hamda ta'lim jarayonida faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari keng yoritilgan.

O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham ijtimoiy faollikni rivojlantirishning pedagogik asoslari chuqur tahlil qilingan. Jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy faollikni shakllantirish, talabalarning ma'naviy-ijtimoiy faolligini rivojlantirish, milliy qadriyatlar asosida shaxsni faollashtirish hamda bo'lajak pedagoglarda fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish masalalari alohida o'rganilgan. Ushbu ilmiy izlanishlar ijtimoiy faollikni rivojlantirishning samarali metodlari, shakllari va pedagogik shart-sharoitlarini aniqlashga xizmat qilgan.

Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'quvchi-yoshlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib, u nafaqat shaxsning har tomonlama kamol topishiga, balki jamiyat taraqqiyotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yoshlarning ijtimoiy munosabatlarda faol ishtiroki ularning fuqarolik mas'uliyati, tashabbuskorligi va jamiyat oldidagi burchini anglash darajasini belgilaydi.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faollik ruhida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Zamonaviy ta'lim tizimi yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularning iste'dod va qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish hamda raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllanishiga alohida e'tibor qaratmoqda.

Psixologik nuqtai nazardan faollik inson ehtiyojlari bilan chambarchas bog'liq. Ehtiyojlar shaxsni ma'lum faoliyatga undovchi ichki omil bo'lib, ularning qondirilishi jarayonida insonning tashabbuskorligi, mustaqilligi va ijtimoiy faolligi namoyon bo'ladi. Faoliyat esa shaxsning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish, o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etishining asosiy vositasi hisoblanadi.

Shaxsning ijtimoiy faolligi ijtimoiy muhit, tarbiya va ta'lim jarayonida shakllanadi. Faollikning rivojlanishi o'qish, mehnat, muloqot va jamoaviy faoliyat orqali amalga oshib, shaxsning jamiyatdagi o'rnini belgilaydi. Shu bois pedagogik jarayonda ijtimoiy faollikni rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion metod va texnologiyalardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy faollikni shakllantirishda o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish muhim psixologik omil hisoblanadi. Ijtimoiy kompetensiya shaxsning samarali muloqot qilish, hamkorlikda ishlash, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqalarning fikrini hurmat qilish va jamoadagi o'z o'rnini to'g'ri belgilash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ushbu kompetensiyalar rivojlangan o'quvchilar ijtimoiy

tashabbus ko'rsatishga, jamoat ishlarida faol ishtirok etishga va o'z fikrini erkin ifodalashga moyil bo'ladilar.

Ijtimoiy faollikning shakllanishida ichki motivatsiya va ijobiy o'zini baholash ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'z kuchiga ishongan, shaxsiy imkoniyatlarini real baholay oladigan hamda muvaffaqiyatga intiluvchi o'quvchilar turli ijtimoiy loyihalar, tanlovlar va maktab tadbirlarida faolroq qatnashadilar. Shu sababli pedagog va maktab psixologi o'quvchilarning yutuqlarini rag'batlantirish, ularda o'ziga ishonch hissini mustahkamlash hamda tashabbuskorlikni qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratishi lozim.

Bundan tashqari, o'quvchilarning fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy qadriyatlarini rivojlantirish ijtimoiy faollikni shakllantirishning muhim yo'nalishidir. Vatanparvarlik, qonunlarga hurmat, bag'rikenglik, ekologik madaniyat va ko'ngillilik faoliyatiga jalb etish orqali o'quvchilarda jamiyat oldidagi mas'uliyat hissi kuchayadi. Bu esa ularning ijtimoiy faolligini oshirish bilan birga, barkamol, tashabbuskor va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, ta'lim jarayonida interfaol pedagogik texnologiyalardan foydalanish ijtimoiy faollikni rivojlantirishda yuqori samara beradi. Muammoli vaziyatlar tahlili, loyiha asosida ta'lim, debatlar, rolli o'yinlar va jamoaviy treninglar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish, muloqot madaniyati va liderlik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada ular nafaqat ta'lim jarayonida, balki jamiyat hayotida ham faol ishtirok etishga tayyor bo'lgan, ijtimoiy mas'uliyatni his etuvchi shaxslar sifatida kamol topadilar.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim tizimida tayanch kompetensiyalarni shakllantirish ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, o'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi hamda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi o'quvchilarning tashabbuskorligi, mustaqil fikrlashi, jamiyat hayotida faol ishtirok etishi va mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Shu sababli ijtimoiy faollikni rivojlantirish zamonaviy ta'limning ajralmas tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktab o'quvchilarida ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirish ularning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Ushbu jarayonda maktab, oila va jamoatchilikning hamkorligi, shuningdek, maktab psixologi va pedagoglarning tizimli faoliyati alohida ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy faollikni rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar o'quvchilarning mas'uliyatli, tashabbuskor va faol fuqarolar sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nishonova Z.T. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.

2. Karimova V.M. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2018.
3. Shoumarov G'.B. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2019.
4. Lev Vygotsky. Mind in Society.
5. Albert Bandura. Social Learning Theory.
6. UNESCO. Education for Sustainable Development.
7. O'zbekiston Respublikasi ****“Ta’lim to’g’risida”****gi Qonuni. – Toshkent, 2020.